त्वादिविषयकं ज्ञानम् । चेष्टा पाटवम् । आदिपदेनाभिमानादि गृह्यते । नियतः यक्ष्मामातिव्याधिभिः । मनोविकारः उन्मादः । तत्र देवाविष्टस्य लक्षणमाह । "संहतः शुचिरतिदिव्यमाल्यगन्धो निस्तन्द्रोऽपितवसंस्कृतप्रभावी । तेजस्वी स्थिरनयनो वरप्रदाता ब्रह्मण्यो भवति नरः स देवजुष्टः"। अतिदिव्यमाल्यगन्धः अतिशयो दिव्यमाल्यस्येव गन्धो यस्य सः । निस्तन्द्रः निद्ररहितः । अपितवसंस्कृतम् । ब्रह्मण्यः ब्राह्मणभक्तः। दैवाविष्टस्याह । "संस्वेदो द्विजगुरुदेवदोषभक्तो जिह्वाक्षो विगतमतो विमार्गदृष्टिः । उन्मुष्टो भवति न चाल्पपानजातैर्दुष्टात्मा भवति स देवगृहीतः"। विमार्गदृष्टिः कुमार्गरतः । दुष्टात्मा दुष्टस्वभावः । गन्धर्वाविष्टस्याह । "दुष्टात्मा पुलिनवनान्तरोपसेवी स्वाचारः प्रियपरिगीतगन्धमाल्यः । नृत्यन् वै प्रहसति चारु चाल्पशब्दं गन्धर्वग्रहपरिपीडितो मनुष्यः"। दुष्टात्मा दुष्टजीवात्मा । पुलिनं तीरोत्थितं तटम् वनान्तरं वनमध्यम् तयोः सेवी । स्वाचारः अनिन्दिताचारः । प्रियाणि परि समन्ततोभावेन गीतगन्धमाल्यानि यस्य स तथा । चारु चाल्पशब्दमिति कृत्यक्रियाविशेषणम् । यक्षाविष्टस्याह । "ताम्राक्षः प्रियतरुरक्तवस्त्रधारी गम्भीरोऽद्भुतगतिरल्पवाक् सहिष्णुः। तेजस्वी वदति च किं ददामि यक्षं वो यक्षग्रहपरिपीडितो मनुष्यः" । पित्राविष्टस्याह । "प्रेतानां स दिशति संस्तरेषु पिण्डान् श्राद्धात्मा जलमपि वाऽपसव्यवस्त्रः । मांसेषु स्तिलगुडपायसाभिकामस्तद्भक्तो भवति पितृग्रहाभिजुष्टः"। प्रेतानां मृतानां पितॄणाम्। दिशति ददाति । अपसव्यवस्त्रः दक्षिणस्कन्धस्थितोत्तरीयः । नागाविष्टस्याह ।"यक्षूर्णां प्रसरति सर्पवत् कदाचित् कृष्णस्त्वौ भुजरपि जिह्मावलेढि । क्रोधाक्षुर्भृतमधुदुग्धमाल्यवेषुर्विज्ञेयः स खलु भुजङ्गमेन जुष्टः" । प्रसरति सर्पवत् उरसा चलति । कृष्णस्त्वौ क्रोधप्राप्तौ । राक्षसाविष्टस्याह ।"गांसाक्षुग्विविधसुराविचारजिह्मुर्निर्लज्जोऽध्यमतिनिष्ठुरोऽतिशूरः । क्रोधालुर्विपुलवपुः निशाविहारी मौर्वाष्टिः प्रभवति स राक्षसैर्गृहीतः" । अतिनिष्ठुरोऽतिनिर्दयः ब्रह्मराक्षसाविष्टस्याह । "देवविप्रगुरुद्वेषी वेदवेदाङ्गविच्छुचिः । आत्मपीडाकरोऽहिंस्रो ब्रह्मराक्षसवेष्टितः । अहिंस्रः अहिंसाशीलः । पिशाचाविष्टस्याह । "उद्वस्त्रः क्षयवपुषो विरूपभाषी दुर्गन्धो भयमशुचिस्त्वतिक्रोधः । वह्वाशी विजनवनान्तरोपसेवी व्याचेष्टन् भवति यदन् पिशाचजुष्टः" । उद्वस्त्रः नग्नः । दिगम्बर इति विदेहवचनात् । (सु०सूत्र० उद्वस्त्र इति पाठः) क्षयो निर्मांसः । वपुषो रूपः । अतिक्रोधः सर्वक्षिप्तं अन्नपाने लोलुपः । व्याचेष्टन् विरूपमाचेष्टन् । यदा हिंसाक्रीडापूजार्थं गृह्णन्ति । अतएवोक्तम् । "अशुचिं, भिन्नमर्यादं क्षतं वा यदि वाऽक्षतम् । हिंसु हिंसाविहारार्थं सत्कारार्थमथापि वा । तत्र हिंसार्थं गृहीतस्य लक्षणमाह । "स्यूताक्षो हुतभटनः सफेणवामी निद्राक्षुः पतति च कम्पते च वोऽति । यत्राद्रिद्विरद नगादिविच्युतः स्यात् सोऽसाध्यो भवति तथा त्रयोदशेऽह्नि । यत्राद्रीत्यादि यः पर्वतादिपतितः सन् यत्रैर्गृहीत इत्यर्थः । आदिशब्देन भित्तिप्रासादादयो गृह्यन्ते त्रयोदशेऽह्नि सर्व एव देवादिगृहीतोऽसाध्यः । देवादीनां नामेषसमयमाह ।"देवग्रहाः पौर्णमास्यामसुराः सन्ध्ययोरपि । गन्धर्वाः प्रायशोऽष्टम्यां यक्षाश्च प्रतिपद्यपि । पितरः कृष्णपक्षे च पञ्चम्यामपि चोरगाः । रक्षःपिशाचा रात्रौ च चतुर्दश्यां विशन्ति हि" । कृष्णपक्षे अमावास्याम् । प्रायशःपदादन्यत्रापि । तिथ्यभिधानप्रयोजनं तत्रत्यार्थं तत्र तिथौ बलिदानार्थं च । ननु यदि देवादयो विशन्ति तदा विशन्तस्ते दृश्यन्ते कथं नेत्यत आह । "दर्पणादीन् यथा छाया शीतोष्णं प्राणिनो यथा । स्वमणिं भास्करार्चिश्च यथा देहश्च देहधृक् । विशन्ति न च दृश्यन्ते यद्वत्तद्वच्छरीरिणम्" । दर्पणादीत्यादिशब्देनान्यदपि निर्मलद्रव्यं गृह्यते । छाया प्रतिबिम्बम् । स्वमणिं सूर्यमणिम् । देहधृक् जीवात्मा" । भा०प्र० । एतानि च वाक्यानि सुश्रुतोत्तरतन्त्रस्थानि । तत्र हि "गुरुप्रागतविज्ञानमनवस्था सहिष्णुता । क्रिया वाऽसाधुनी यस्य स ग्रहः परिकीर्त्यते" इति ग्रहशब्दं परिभाष्य "असंख्येया ग्रहगणा ग्रहाधिपतयश्च ये । अस्यन्ते विविधाकाराभिद्यन्ते ते तथाऽष्टधा देवासुरा मनुष्याश्च तेषां गन्धर्वयक्षाः पितरोभुजङ्गाः । रक्षांसि वा चापि पिशाचजातिरेषोऽष्टधा देवगणग्रहाख्यः" इति विभज्य "संहतः शुचिरित्यादिना तज्जुष्टानां लक्षणान्याह । तानि भा०प्र०सङ्कलनोदाहृत्य व्याख्यातानीति द्रष्टव्यम् । अन्ते च प्रकृतदेवादीनां न कश्चित् प्रवेशः किन्तु तत्परिचारकाणामेव देवाद्याश्चरन्तां प्रवेश इत्युक्तं यथा सुश्रु० उत्त० ।"तपांसि तीर्थानि दिवा च दानं व्रतानि धर्मो नियमश्च सत्यम् । गुरोश्च पादावपि तेषु नित्या व्यक्ताः . वनजाश्च